

Астафьев О.

Творчество Тараса Шевченко и Адама Мицкевича как феноменологический диалог культур

В статье акцентировано внимание на диалогическом контакте между текстами Тараса Шевченко и Адама Мицкевича. Этот феноменологический диалог эксплицируется в рамках христианской антропологии, творчество предстает "катехизисом" национального сознания. Феноменологический диалог рассматривается не просто как формальная переключка художественных произведений, а как полифония разных голосов авторского сознания.

Ключевые слова: рецепция, феноменологический диалог, авторское "я", Другой, национальное сознание, культурная идентичность.

Astafyev O.

Writings of Taras Shevchenko and Adam Mickiewicz as Phenomenological Dialogue of Cultures

The article focuses on the dialogic contact between the texts by Taras Shevchenko and Adam Mickiewicz. This phenomenological dialogue through the works of both writers expresses itself within the scope of Christian anthropology and the creativity arises as the catechism of the national consciousness. The article treats phenomenological dialogue not simply as a formal reminiscence of the works of art, but rather as the polyphony of different voices of the writer's consciousness.

Key words: reception, phenomenological dialogue, author's "I", Other, national consciousness, cultural identity.

УДК 821.161.2.091:80-057.4=111

*Т. Зарицька, ст. викладач,
Інститут філології КНУ імені Тараса Шевченка*

ШТРИХИ ДО ПОРТРЕТІВ ШЕВЧЕНКОЗНАВЦІВ В АНГЛОМОВНОМУ СВІТІ

Стаття присвячена сприйняттю творчості Тараса Шевченка в англомовному світі та внеску відомих перекладачів – А. Гончаренка, Е. Л. Войнич, Віри Річ, К. О. Меннінга, К. Г. Андрусишина та В. Кіркконела в англомовну шевченкіану.

Ключові слова: творчість, рецепція, переклади, естетична цінність, наукове дослідження.

Тарас Шевченко – великий український поет, художник, мислитель, громадський діяч українського національного відродження – належить не тільки українському народові, а й усьому людству.

Висока поезія Тараса Шевченка силою свого полум'яного мистецького правдивого слова охопила всі спектри життя народу: від побуту до сфери політики; перетнула кордони Батьківщини, внесла нові ідеї й мистецькі засоби в загальнолюдську скарбницю світової культури.

Творчість Т. Шевченка нарівні з творчістю Дж. Г. Байрона, О. Пушкіна, В. Вітмена навечно занесена до пантеону всесвітнього письменства. Вхідження творчості Т. Шевченка в англомовний світ США, Великобританії, Канади відбувалося майже одночасно, вона знайшла відгуки в серцях англомовної громадськості.

Англомовна шевченкіана має художньо-естетичну цінність і належить до найкращих здобутків світової шевченкіани.

Надзвичайна краса і сила Шевченкового художнього слова захоплює перекладачів різних за світоглядом і талантом. Кращими є ті переклади, де світогляд перекладача збігається зі світоглядом Поета.

Основоположник українського перекладознавства І. Франко наголошував, що для передачі Шевченкового слова іншими мовами потрібні "золотарі з дуже делікатним струментом і дуже ніжною рукою" [6, 196].

Перша згадка про Т. Шевченка в англомовному світі та спроба перекладу його творів англійською мовою датується 1 березня 1868 року і належить політемігранту, учаснику визвольно-демократичного руху другої половини XIX століття Агапію Гончаренку (справжнє ім'я і прізвище – Андрій Гумницький, 1832–1916). Народився А. Гумницький в Україні, на Житомирщині, в сім'ї священика. Був вродженим лінгвістом, володів іноземними мовами, був обізнаний зі світовою історією й літературою. Після закінчення духовної семінарії А. Гумницький 1857 року став ієродияконом при російському посольстві в Афінах. За зв'язки з О. Герценом і М. Огарьовим, за статті в газеті "Колокол" 1860 року був заарештований. За допомогою друзів йому вдалося звільнитися і під ім'ям Агапія Гончаренка приїхати до Лондона (1860), де працював складачем "Вільної російської друкарні", заснованої О. Герценом. Довідавшись від І. Тургенєва про смерть Т. Шевченка, 1 квітня 1861 року А. Гончаренко надрукував у газеті "Колокол" статтю українською мовою, в якій устами Гончаренка народ оплакував свого видатного сина.

1865 року А. Гончаренко переїхав до Бостона (США), а 1867-го оселився у Сан-Франциско, де в листопаді цього ж року заснував першу на американському континенті двомовну друкарню, яка, крім латинських, мала черенка кирилиці.

Із 1 березня 1868 року по 1 квітня 1872 року А. Гончаренко видавав англійською, російською, а іноді й українською мовами двотижневик "The Alaska Herald" ("Вісник Аляски"). В першому номері цього двотижневика А. Гончаренко опублікував свою статтю "Curious ideas of the poet Taras Shevchenko" ("Цікаві ідеї поета Тараса Шевченка"). Це був власний, досить вільний прозовий переклад уривків із поеми "Кавказ". А. Гончаренко вибирав рядки сатири, яка розкривала облудність царських маніфестів та релігійних доктрин: "Our country is spacious and great and has many

people, with many languages; but all, from the Moldavians to the Finns, are silent. Wherefore? Because a holy priest preached from the Scriptures that a swineherd king, who coveted his neighbor's wife and killed his neighbor in order to get her, went to heaven" [2, 255].

*У нас же й світа, як на те –
Одна Сибір неісходима,
А тюрм! а люду!.. Що й лічить!
Од молдованина до фіна
На всіх язиках все мовчить,
Бо благоденствує! У нас
Святуку Біблію читає*

*Святий чернець і навчає,
Що цар якийсь-то свині пас
Та дружню жінку взяв до себе,
А друга вбив. Тепер на небі...
До слів:
За кого ж Ти розіп'явся,
Христе, Сине Божий? [7, 345].*

Переклад А. Гончаренка не претендує на звання перекладу в сучасному розумінні цього слова, однак він становить історико-літературний інтерес, оскільки започаткував англомовну шевченкіану. У "Віснику Аляска" А. Гончаренко друкував в оригіналі уривки з послання "І мертвим, і живим...", уривки з поеми "Кавказ" та поезії "Думи мої, думи мої..." (1839).

Це була перша згадка про Т. Шевченка в англомовному світі, перші переклади його творів англійською мовою та перші публікації творів Т. Шевченка на американському континенті.

У листах до друзів А. Гончаренко часто цитував уривки з поезії Т. Шевченка. У Центральному державному історичному архіві УРСР м. Львова маємо лист А. Гончаренка до М. Павлика від 15 грудня 1895 року, де А. Гончаренко писав: "Я більше нічого не маю на нашій українській мові, окрім "Кобзаря", що небіжчик Тарас Шевченко сам прислав до мене в Лондон 1860 року" [2, 257].

Перша публікація про Т. Шевченка в англомовній пресі США датується 1876 роком у жовтневому випуску щомісячника "Galaxy" ("Плеяда"), що виходив у Нью-Йорку. Американський журналіст, історик Джон Остін Стівенс (John Austin Stivens, 1827–1910) опублікував статтю "Shevchenko – the national poet of Little Russia" ("Шевченко – національний поет Малоросії"). Дж. Стівенс коротко розглянув життя і творчість Т. Шевченка, переказав зміст творів "Гамалія", "Мар'яна-черниця", подав інформацію про Україну і українську мову, неримований, але семантично близький до оригіналу переклад поезії "Садок вишневий коло хати..." [2, 257]. Стаття Дж. Стівенса побудована на матеріалі критико-біографічного нарису французького дослідника, літературознавця, перекладача Еміля Александра Дюрана (Emile Olexandre Durand, 1838–1903) "Le poète national de la Petite Russie T. Chevtchenko" (1876) ("Національний поет Малоросії – Т. Шевченко"), опублікованого в часописі "Revue des Deux Mondes" ("Огляд двох світів") з нагоди виходу в світ празького видання "Кобзаря" (1876). Е. Дюран

характеризував Т. Шевченка як національного, глибоко народного поета, духовно зв'язаного з історичною долею українського народу, підкреслював глибокий філософський зміст поезії Т. Шевченка. Наприкінці статті Е. Дюран у власних перекладах подав поезії "Садок вишневий коло хати...", "Думку" ("Нащо мені чорні брови...") та уривки з поем "Гамалія", "Катерина" та "Мар'яна-черниця".

Поява статті Е. Дюрана ґрунтовно коментувалась у французькій пресі. Газета "Journal des Débats" запитувала: "Коли ж з'являться у нас переклади цього поета? І чи володітиме перекладач усім необхідним, щоб ми відчули всю принаду оригіналу, про яку скоріше здогадуємося з уривків Дюрана" [4, 231]. Газета "Temps" ("Час") наголошувала рішучіше: "Уривків з творів подано мало, а головне – нехай пробачить нам пан Дюран – геніальний поет (а Шевченко, видно, був генієм) потребує не менш геніального поета-перекладача. Особливо, коли маємо справу з мовою, яку ледве чи знають навіть найосвіченіші французи" [4, 231].

Прорахунки перекладів не зменшують значення нарису Е. Дюрана, який відіграв важливу роль у популяризації творчості Т. Шевченка; до того ж французька мова в той час була засобом інтернаціонального спілкування.

Е. Дюран працював викладачем французької мови в Санкт-Петербурзькому університеті й був добре обізнаний з літературним і культурним життям Росії.

5 травня 1877 року лондонський літературний тижневик "All the Year Round" ("Цілий рік"), який видавав син Чарльза Діккенса – Чарльз Діккенс-молодший, надрукував статтю "A South-Russian poet" ("Південноросійський поет") невідомого автора, написану також на основі критико-біографічного нарису Е. Дюрана. Автор статті подав біографію Т. Шевченка й охарактеризував його як поета, який відтворив дух свого народу, наголосивши: "Важко знайти інший приклад, щоб простий, невчений люд так обожнював поета, як це бачимо у випадку з Т. Шевченком" [2, 257].

На початку ХХ ст. своїми перекладами англomовну шевченкіану збагатила англійська письменниця і композитор Етель Ліліан Войнич (Ethel Lilian Voynich, 1864–1960). За силою поетичного виразу її переклади можна до певної міри зрівняти з оригіналом.

Вона була визначною особистістю, обдарованою поетично і музично. Зацікавившись слов'янською літературою, Е. Войнич вивчила українську мову, ознайомилась з українською літературою, зокрема з творчістю Т. Шевченка, яка вразила її багатством змісту, ідейною спрямованістю, красою поетичного слова. Перекладати твори Т. Шевченка Е. Войнич почала на початку 90-х років ХІХ ст. і лише через 20 років – до 50-річчя з дня смерті поета – опублікувала збірку "Шість ліричних поезій Тараса Шевченка і "Пісню про купця Калашникова" Михайла Лермонтова" ("Six Lyrics from the Ruthenian

of Taras Shevchenko, also The Song of the Merchant Kalashnikov from the Russian of Mikhail Lermontov", 1911). Е. Войнич подала до збірки переклади, які вважала достойними великого поета: "Заповіт" ("Dig my grave"), "Минають дні, минають ночі..." ("From day to day..."), "Мені однаково, чи буду..." ("I care not..."), "Косар" ("Понад полем іде...") ("Reaper" – "Through the field the reaper goes"), "Минули літа молодії..." ("Winter") та ліричний вступ до поеми "Княжна" "Зоре моя вечірняя..." ("Princess" – "Only Friend"). Не обмежуючись перекладами, Е. Войнич подала передмову та біографічний нарис про життя і творчість поета. В передмові Е. Войнич характеризує Т. Шевченка як лірика світового значення, звертає увагу на складність передачі англійською мовою "вабливої, владної музики" ("the haunting music") української мови, наголошуючи, що не можна приховувати "безсмертну лірику" Т. Шевченка від Європи.

У передмові до збірки Е. Войнич пише: "But if a man leave immortal lyrics hidden away from Western Europe in a minor Slavonic idiom between Russian, Serbian and Polish, it seems hard that he should go untranslated while waiting for the perfect rendering which may never come" [12, 6]. ("Коли людина залишає невмирущі поезії, заховані десь далеко від Західної Європи в слов'янській мові, молодшій за російську, сербську та польську, то зовсім несправедливо буде, коли вона залишиться неперекладеною, чекаючи досконалого відтворення, що може й не статися").

Щоб донести дух поезії Т. Шевченка до англомовного читача, Е. Войнич дотримується принципів художнього перекладу, які передбачають відтворення багатства змісту оригіналу, своєрідність стилю, красу художніх особливостей, музичність й мелодійність першотвору та його ритмічну структуру. Перекладачка використовувала багатство художніх прийомів Шевченкової поезії: перенесення, повтори, метафори, алітерації й дбайливо їх зберігала.

*Розкажи, як за горою
Сонечко сідає,
Як у Дніпра веселочка
Воду позичає* [8, 24].

*Tell me how the sun in splendour
Sets behind the hill;
How the Dnieper lasses carry
Pitchers down to fill* [12, 27].

В поезії "Минають дні, минають ночі...", аби ввести англійського читача в журливий настрій, перекладачка тричі звертається до прийому перенесення (Шевченкова ж строфа має один прийом перенесення):

*From day to day, from night to night
My summer passes; autumn creeps
Nearer; before mine eyes light
Fades out; my soul is blind
and sleeps* [12, 25].

*Минають дні, минають ночі,
Минає літо, шелестить
Пожовкле листя, гаснуть очі,
Заснули думи, серце спить*
[7, 367].

Переклад Е. Войнич поезії "Заповіт" – це одна з найдосконаліших англومовних інтерпретацій цього твору. При перекладі Е. Войнич було важливо передати волелюбний дух поета на всіх текстуальних рівнях. Дбаючи про мелодійність, перекладачка слідує художньому прийому поета, який замінює повну риму алітерацією та асонансами.

*І Дніпро, і кручі
Було видно, було чути,
Як реве ревучий [7, 371].*

*Listen through the years
To the river voices roaring,
Roaring in my ears [12, 31].*

Ці поетичні рядки "Заповіту" вражають читача силою слухових образів, створених за допомогою алітерації "р" та асонансу "ї", "и", "о". В них ніби чуєш силу могутнього Дніпра та дух поета, що незримо пломеніє і оволодіває серцями людей. Щоб англومовний читач відчув силу духу, красу, любов поета до України, Е. Войнич вживає співзвуччя тих же самих звуків.

Найкраще перекладені заключні рядки "Заповіту" про майбутнє торжество волі й братерства народів. "Вольна сім'я" для Е. Войнич – це всі люди, що стали вільними.

*І мене в сем'ї великій,
В сем'ї вольній, новій
Не забудьте пом'янути
Незлим тихим словом [7, 371].*

*Then, in the mighty family
Of all men that are free,
May be, sometimes, very softly
You will speak of me? [12, 32].*

Ідейно-художня цінність перекладів Е. Войнич обумовлена тим, що вона відкрила англومовним читачам геніального українського поета-борця. Переклади Е. Войнич відзначаються силою поетичного виразу, звучать природно і дають достовірне уявлення про оригінал. Її переклади передруковуються в багатьох країнах світу і не втратили актуальності й сьогодні. Етель Ліліан Бул – англійка з видатної родини: іменем її батька-математика й досі називають "Буллеву логіку", іменем її дядька Евереста названа найвища вершина в Гімалаях. Слов'янське прізвище Войнич вона взяла від свого чоловіка-поляка з Литви – учасника визвольно-демократичного руху другої половини XIX ст., до якого приєдналася і Е. Л. Войнич. Вона була особисто знайома з політичними і культурними діячами України – М. Павликом, І. Франком та іншими. Збірка Е. Войнич "Six Lyrics from the Ruthenian of Taras Shevchenko, also The Song of the Merchant Kalashnikov from the Russian of Mikhail Lermontov" (1911) вийшла друком у престижному англійському видавництві (Elkin Mathews) у літературній серії, де були презентовані англійському читачеві такі поети, як Бодлер, Мейсфільд, Лонгфелло, Лермонтов... Етель Ліліан Войнич – перекладачка Шевченкових поезій – на той час

була вже відомим англійським романістом. Т. Шевченко увійшов в англomовний світ у перекладах автора, яка вже мала власне місце в англійській літературі.

У США протягом багатьох років над перекладами творів Т. Шевченка працював професор-славист Колумбійського університету Кларенс Огастес Меннінг (Clarence Augustus Manning, 1893–1972). Перший переклад К. Меннінга – уривок "Вступу" до поеми "Гайдамаки" – датується 1928 роком. У 1945 році він опублікував збірку перекладів творів Т. Шевченка, що містила четверту частину віршованої спадщини: "Taras Shevchenko. The poet of Ukraine. Selected poems" (Jersey City) ("Тарас Шевченко. Поет України. Вибрані поезії"). У збірці подано вступну статтю К. Меннінга про Т. Шевченка, у якій автор, як і в статті "Taras Shevchenko as a world poet" ("Тарас Шевченко як світовий поет") (1945), наголошує: "Shevchenko is one of the greatest masters of world poetry" ("Шевченко – один із найбільших майстрів світової поезії"), і стверджує, що в його творах, присвячених Україні, відчувається сильний інтернаціональний струмінь, а його прагнення до волі, правди, справедливості й братерства зворушує людей всіх країн і континентів. "Shevchenko – the poet of Ukraine, he is also a poet of humanity" [11, 54] ("Шевченко-поет України, він також поет усього людства"). "It is the object of this book to make available in English translation some of the masterpieces of this poet whose works have lived for a century with an ever widening influence and an ever increasing appreciation of his genius both at home and abroad" [11, V]. ("Мета книжки, – підкреслює автор, – зробити доступними для англomовних читачів переклади шедеврів цього поета, чия творчість живе протягом століття, поширюючи вплив і збільшуючи значення цього генія як на його Батьківщині, так і в світі").

У перекладах К. Меннінг намагався передати як форму, так і зміст оригіналів та відтворити громадський пафос поезії Т. Шевченка. Ось кілька рядків із поезії "Не нарікаю я на Бога" та з послання "І мертвим, і живим...":

Оприся ти, моя ниво,

Долом та горою!

*Та засійся, чорна ниво,
Волею ясною! [8, 355].*

*Обніміте ж, брати мої,
Найменшого брата, –
Нехай мати усміхнеться,
Заплакана мати*

, [353–354].

Be thou ploughed,

my humble meadow,

From the top to bottom.

*Be thou planted, this black meadow
With the shining freedom [11, 214].*

*Oh, embrace, my dearest brothers,
E'en your poorest brother –
Let your mother smile with pleasure,
She has long been weeping...*

[11, 178].

У статті "Shevchenko in English Literature" (1961) ("Шевченко в англійській літературі") К. Меннінг познайомив читачів із перекладачами творів Т. Шевченка в англомовному світі, наголосивши, що твори Т. Шевченка становлять частину інтелектуальної спадщини вільного світу. Однак близькість поета до життя та мови народу, сила його мистецького слова – все це робить переклад особливо складним. Неукраїнець, навіть за умови глибокого вивчення української мови, не зможе зрозуміти всіх нюансів та своєрідності його поетичних висловів, які зворушують його співвітчизників, підкресливши: "We can only hope that in time as the younger Ukrainians attain full command of English, some may apply themselves to the task and that in future the English-speaking world may receive those translations that will allow them appreciate to the full the superb ideology and verse of Taras Shevchenko, the poet of Ukraine" [9, 125]. ("Ми можемо тільки сподіватися, що з часом, коли молоді українці досконало оволодіють англійською мовою і у майбутньому присвятять себе цій справі, тільки тоді англомовний світ зможе отримати такі переклади, які дадуть змогу повністю відчутти велич світогляду й поезії Т. Шевченка – поета України").

1964 року в Торонто (Канада) вийшов друком майже повний "Кобзар" англійською мовою у перекладі канадського славіста, лексикографа, літературознавця, перекладача Костянтина-Генрі Андрусишина (Constantine Henry Andrusyshen, 1907–1983) та канадського англомовного письменника-перекладача, філолога Ватсона Кіркконела (W. Kirkconnell, 1895–1977).

В. Кіркконел був президентом Акадійського університету у Волфвілі (1948–1964). Видав близько 40 книжок поетичних перекладів із різних мов. У власному перекладі опублікував антологію поезії національних меншин Канади, в тому числі й українські твори О. Іваха та І. Киряка під заголовком "Canadian Overtones" ("Канадські обертони". Вінніпег, 1935). 1947 року в співавторстві з Павлом Кратом переклав давньоруську епічну поему "Слово про Ігорів похід".

К.-Г. Андрусишин народився у Вінніпезі (Канада) в родині українських емігрантів зі Станіславщини (нині Івано-Франківщина). Навчався на відділенні англійської та французької мов Манітобського університету (1925–1930). Продовжив навчатися на відділенні французької літератури в Сорбонні (Франція, 1930–1931). 1931 року – магістр мистецтв Манітобського університету. 1940 року – доктор філософії Торонтського університету. В 1941–1944 роках – головний редактор українського тижневика "Канадійський фермер". Один із засновників канадської україністики та керівник відділення славістики Саксачеванського університету в м. Саскатуні (1945–1975). У співавторстві з Дж. Креттом уклав "Українсько-англійський словник" (Торонто, 1955, 1957, 1981, 1986).

У 1963 році К. Андрусишин та В. Кіркконелл уклали й опублікували антологію "The Ukrainian Poets. 1189–1962" ("Українські поети. 1189–1962"), де подали переклади 29 творів Т. Шевченка. 1964 року К. Андрусишин і В. Кіркконелл видали збірку поезій Т. Шевченка "The Poetical Works of Taras Shevchenko. "The Kobzar"" (Toronto, 1964) ("Поетичні твори Тараса Шевченка. "Кобзар"""). Це видання розширило можливості англomовного читача глибше пізнати творчість Т. Шевченка. В. Кіркконелл перекладав із підрядників К. Андрусишина. Найкращими були переклади творів "Тополя", "Катерина", "Сова", "Наймичка", де В. Кіркконелл український коломийковий розмір передавав англійським баладним. Наводимо кілька рядків із творів "Тополя" та "Наймичка":

<i>По діброві вітер віє,</i>	<i>The wind goes howling down the vale,</i>
<i>Гуляє по полю,</i>	<i>It blusters through the plain;</i>
<i>Край дороги гне тополю</i>	<i>A poplar tall beside the road</i>
<i>До самого долу.</i>	<i>To touch the ground is fain</i>
<i>Стан високий,</i>	<i>Her slender shape,</i>
<i>листя широкий</i>	<i>her ample leaves</i>
<i>Марне зеленіє.</i>	<i>In vain expand with green,</i>
<i>Кругом поле, як те море</i>	<i>The fields around her like a sea</i>
<i>Широке, синіє [7, 113].</i>	<i>Of boundless blue are seen [10, 42].</i>
<i>У неділю вранці-рано</i>	<i>Early on Sunday morning</i>
<i>Поле крилося туманом;</i>	<i>The field in mist was blind.</i>
<i>У тумані, на моголі,</i>	<i>Within the mist upon a mound</i>
<i>Як тополя, похилилась</i>	<i>A mournful maiden's form</i>
	<i>was found,</i>
<i>Молодиця молодая.</i>	<i>In poplar grace inclined.</i>
<i>Щось до лона пригортає</i>	<i>She bundled something</i>
	<i>to her breast,</i>
<i>Та з туманом розмовляє</i>	<i>And thus her voice the mist</i>
<i>[7, 239].</i>	<i>addressed [10, 229].</i>

Вступну статтю до видання написав К. Андрусишин, аналогічну його англomовній брошурі "Ukrainian literature and its guiding light Shevchenko" (Winnipeg, 1949) ("Українська література і її світоч Шевченко"), де К. Андрусишин наголосив на значенні творчості Т. Шевченка, як однієї з величин світової літератури: "Shevchenko is a volcanic spirit, towering titan like above his own people, and high enough to be seen and heard by other nations of the world as he proclaims to all mankind the universally applicable virtues by which the moral fibres of humanity thrive and are strengthened... In the history of Eastern Europe

he was one of the leading formative democratic forces, contributing, as a champion of Liberty, to the social betterment of men and to peaceful coexistence among them. The world has need of him and of men like him at this dire and perilous hour" [10] ("Шевченко – це вулканічний дух, що височить, як титан, над його власним народом, і так високо, що його видно й чути іншим народам світу, адже він промовляє до всіх людських спільнот про зрозумілі всім чесноти, на яких тримається і якими міцніє моральна стійкість людства... В історії Східної Європи він був однією з провідних фігур у формуванні демократичних сил, сприяючи, як борець за свободу, соціальному вдосконаленню людської природи та мирному співіснуванню між народами. У ці лиховісні й небезпечні часи світ потребує таких особистостей, як він"). К. Андрусишин перекладав англійською мовою твори В. Стефаника, М. Коцюбинського, А. Любченка, М. Яцківа, Г. Косинки. Він також написав низку статей про М. Коцюбинського (1841), В. Стефаника (1971), Г. Сковороду (1946, 1980), українські думи (1947) та ін.

Найкращим англомовним перекладачем і популяризатором творчості Т. Шевченка другої половини XX ст. та початку XXI ст. була британська поетеса, журналістка зі світовим ім'ям, талановита перекладачка, літературознавець, засновник і видавець поетичного журналу "Manifold" ("Розмаїття", 1962–1969, 1998), кореспондентка наукового тижневика "Nature" ("Природа", 1969–1989), заступник редактора кварталника "The Ukrainian Review" ("Український огляд", 1993–1999), борець за права людини – Віра Річ (Faith Elizabeth Joan Rich, 1936–2009).

Віра Річ – поетично обдарована особистість (із десяти років вона пише вірші, а з п'ятнадцяти їх публікує), автор трьох збірок оригінальних поезій: "Ескізи" (1960), "Передвісники й образи" (1963) та "Спадщина мрій" (1964).

Навчалась в Оксфордському університеті (1955–1957), спеціалізуючись у давньоанглійській і давньоскандинавській мовах, та в Лондонському університеті (1958–1961), де вивчала математику й факультативно українську мову, як складову частину слов'янського мовознавства. Ще в університеті Віра Річ познайомилась з українською літературою, зокрема з поезією Т. Шевченка. Її тонка поетична душа відчула всю велич і геніальність поета, висока поезія якого співзвучна з кращими ідеалами людства. Її охопило бажання перекласти твори Т. Шевченка рідною мовою і донести до англомовного читача красу і силу духу його правдивого слова.

В Інституті славістики Лондонського університету, де Віра Річ продовжувала навчання, вона мала доступ до шевченкознавчої і українознавчої літератури. Наприкінці 50-х років у англомовній періодиці з'явилися окремі твори Т. Шевченка в перекладах Віри Річ.

1959 року у весняному кварталнику "The Ukrainian Review" було опубліковано переклад поеми "Кавказ" – одного з найкращих творів Т. Шевченка, який не втратив своєї актуальності й у наш час.

Перекладачка глибоко прониклася темою твору, відчула її загальнолюдські мотиви, спрямовані проти колоніалізму, зла й несправедливості, адекватно відтворила соціально загострені аспекти, передала весь спектр почуттів поета, потужний сарказм, вболівання за долю народу, заклики до боротьби проти поневолення та глибокий сум з приводу загибелі дорогого друга Якова де Бальмена, при цьому не порушивши поетичне, стильове розмаїття та ритміко-інтонаційне звучання першотвору. Разом з перекладом твору Віри Річ подала статтю, у якій назвала поему "Кавказ" "композиційним тріумфом", що свідчить про глибоке розуміння перекладачкою творчості Т. Шевченка.

На початку 1960-х років, коли йшла підготовка до шевченківських ювілеїв 1961–1964 років, Шевченківський комітет Великобританії поставив завдання опублікувати твори Т. Шевченка англійською мовою в оновлених перекладах. Симпатії фахівців і громадськості зійшлися на перекладах Віри Річ. Вона повністю віддалась роботі. 1961 року в Лондоні світ побачив збірку поезій Т. Шевченка в перекладах Віри Річ під назвою "Song out of Darkness" ("Пісня з темряви"), до якої увійшло 38 поезій Т. Шевченка, в тому числі 9 поем. Кращі з них: "Причинна", "Гамалія", "Неофіти", "Кавказ", "Садок вишневий коло хати...", "Якось то йдучи уночі...". Це єдине опубліковане видання із запланованого ювілейного тритомника творів Т. Шевченка у Великобританії.

У передмові до збірки "Пісня з темряви" перекладознавець, фразеограф, один із перших перекладачів Т. Шевченка П. Селвер дав високу оцінку роботі Віри Річ, наголосивши на можливості повноцінного поетичного перекладу.

У 1964 році з нагоди 150-річчя з дня народження Т. Шевченка у Вашингтоні було встановлено пам'ятник борцю за свободу і незалежність Тарасові Григоровичу Шевченку, як вияв пошани американського народу до українського геніального поета, співця братерства й дружби між народами. На пам'ятнику викарбувано слова з поеми Т. Шевченка "Кавказ" в перекладі Віри Річ:

*Не вмирає душа наша,
Не вмирає воля.
І несуть не воює
На дні моря поле.
Не скусє душі живої
І слова живого.
Не понесе слави Бога,
Великого Бога [7, 343].*

*...Our soul shall never perish,
Freedom knows no dying,
And the greedy cannot harvest
Fields where seas are lying;
Cannot bind the living spirit,
Nor the living word,
Cannot smirch the sacred glory
Of th' almighty Lord.
Taras Shevchenko "Caucasus", 1845*

У період 1959–1969 рр. Віра Річ опублікувала переклади 55 творів Т. Шевченка (з них 9 поем та уривок із поеми "Княжна"). Частина перекладів Віри Річ, зокрема визначний твір Т. Шевченка "Гайдамаки", залишилися неопублікованими до цього часу.

Низка перекладів Віри Річ публікувалися в періодичних виданнях, в основному в квартильнику "The Ukrainian Review". 1964 року видано поезії Т. Шевченка "Перебендя" та "Сон. – На панщині пшеницю жала...". У літньому випуску квартильника 1965 року світ побачив цикл "В казематі". 1969 року – до 200-річчя з дня народження І. Котляревського – опубліковано статтю Віри Річ про значення нової української літератури та переклад вірша Т. Шевченка "На вічну пам'ять Котляревському". У цьому ж квартильнику надруковано переклади віршів "До Основ'яненка" (1993), "Ой чого ти почорніло...", "Лічу в неволі дні і ночі..." (перша редакція 1994 року), "Я не нездужаю, нівроку..." (1994), "Минули літа молодії..." (1999), "Ми вкупочці колись росли..." (1999) та ін.

Віра Річ – автор літературознавчих статей з україністики, розвідок про Т. Шевченка та інших письменників-класиків. Вона розглядає українську літературу в контексті англійської культури й охоплює історію, літературу, культуру України останніх трьох століть.

В Україні твори Т. Шевченка в перекладах Віри Річ вийшли окремою збіркою наприкінці 2007 року у видавництві "Мистецтво" під назвою "Тарас Шевченко. Вибрана поезія. Живопис. Графіка" ("Taras Shevchenko. Selected Poems. Paintings. Graphic Works"). Поряд з оригіналами вибраних творів поета розміщені переклади англійською мовою лауреата перекладацької премії ім. І. Франка Віри Річ, що важливо як для українського так і для англомовного читача. До збірки ввійшло 92 переклади поезій Т. Шевченка (з них 36 перекладів спеціально зроблених для цього видання, решту перекладачка відредагувала).

Переклади Віри Річ – це семантично, стилістично й художньо повноцінні твори, які знаменують подальший крок в освоєнні англомовної шевченкіани та безперечний успіх у галузі теорії й практики перекладу.

Творчість Т. Шевченка в перекладацькій діяльності Віри Річ займає особливе місце. Як перекладач великого творчого інтелекту, вона набагато глибше відчула загальнолюдські мотиви творчості поета, ніж її попередники, наголосивши, що Т. Шевченко унікальна постать світової літератури. Він однаково великий у політичній поезії, в ліриці й в епосі. Це поет-борець, поет-лірик, співець глибоких людських почуттів, який збагатив духовний потенціал людства.

При перекладі творів Т. Шевченка Віра Річ ввібрала в себе емоційно-образну енергію ідейно близького їй поета, зберегла дух його поезії, соціальну спрямованість, багатство змісту, неповторну красу художніх особливостей, їхню музичність, мелодійність.

Щоб донести ідеї, думки, багатобарвність поетичного слова Т. Шевченка до англомовного читача, Віра Річ розробила свій індивідуальний стиль перекладу, який обумовлює максимально точне збереження змісту, бездоганну художню форму та високу адекватність із першотвором на всіх рівнях.

Художні переклади Віри Річ передбачають високу майстерність при передачі образності, стилістичної й естетичної функції першотвору, його ритмічної структури у відтворенні його мелодико-інтонаційної будови та своєрідності метрики вірша поета; при цьому її переклади природно звучать англійською мовою:

<i>Огні горять, музика грає, Музика плаче, завиває; Алмазом добрим, дорогим Сіяють очі молодії; Витає радість і надія В очах веселих, любо їм, Очам негрішним, молодим</i>	<i>Blaze of lights and music calling, Music weeping, rising, falling! Like rare and precious diamond, Youthful eyes are gleaming fair, Joi and hope are shining there In laughing eyes. All bliss is sent To eyes so young and innocent!</i>
[8, 230].	[5, 411].

Дбаючи про художність перекладу, Віра Річ підбирала такі відповідники мовних засобів, які б передавали наявні в оригіналі повтори, порівняння, епітети, мовно-стилістичні паралелі:

<i>...Хвала! Хвала вам, душі молодіє!</i>	<i>...To you all hail, All praise to you, souls young and bright,</i>
<i>Хвала вам, лицарі святіє! Вовіки-віки похвала!</i>	<i>All praise to you. O holy knights! To you for evermore, all hail!</i>
[8, 254].	[5, 439].

Віра Річ дбає і про збереження звучання, мелодійності поезії Т. Шевченка. Вона захоплюється засобами звукового живопису поета, адекватно використовує їх при перекладах:

<i>Реве та стогне Дніпр широкий, Сердитий вітер завива, Додолю верби гне високі, Горами хвилю підійма</i>	<i>Roaring and groaning rolls the Dnipro, An angry wind howls through the night, Bowling and bending the high willows, And raising waves to mountain heights</i>
[7, 73].	[5, 73].

Картина буряної ночі на Дніпрі, відтворена Вірою Річ за допомогою алітерації "р" й асонансу "о", "и", "і", вражає читачів силою слухових образів.

Віра Річ – вимогливий і відповідальний перекладач – згадувала: щоб знайти в англомовній лексико-семантичній системі відповідник до слова "окропіте" у вірші "Заповіт", їй потрібно було кілька місяців. Тільки увійшовши в смислове поле контексту й підтексту, вона знайшла слово "bless" "благословляти", яке символізує духовне очищення. Дослідивши історію розвитку слова, зрозуміла, що якраз це те, що прагнула знайти:

*Поховайте та вставайте,
Кайдани порвіте
І вражою злою кров'ю
Волю окропіте* [8, 371].

*Make my grave there – and arise,
Sundering your chains,
Bless your freedom with the blood
Of foemen's evil veins!* [5, 321].

Англомовні переклади Віри Річ мають художньо-естетичну цінність і належать до найкращих здобутків світової шевченкіани.

Через творчість Т. Шевченка Віра Річ полюбила Україну й у світовому просторі створила уявлення про Україну як демократичну незалежну європейську державу, і протягом 50-ти років наполегливо працювала задля утвердження у світі української культури й літератури. На питання: "Пані Віро, чому ви так любите Україну?" – вона відповідала: "У моєму випадку я впродовж 50 років працювала для України, плакала через Україну, сміялась і раділа за Україну. Якщо не любов, то що це?" [1, 28]. "Чому Шевченко? Чому таку талановиту англіїку... цікавить Україна?" – з недовірою запитували насамперед українці. Віра Річ відповідала: "Бо лише українці є аж занадто скромними щодо усвідомлення величчя свого національного генія" [3, 2].

З любов'ю до України Віра Річ донесла до багатомільйонної англомовної аудиторії багатство поезії Т. Шевченка в усій її красі і величі.

Цінність її перекладів у тому, що вона зберегла своєрідність художньої манери поета: витонченість художнього слова, високу поетичну культуру.

Високохудожні переклади Віри Річ знаменують подальший крок у сприйнятті естетичної вартості творчості Т. Шевченка в англомовному світі.

- У березні 1991 року Віра Річ уперше приїхала до України на шевченківські святкування. В Палаці культури "Україна" виступила з промовою про англомовні переклади поезії Т. Шевченка.

- 24 серпня 1992 року Віра Річ приїхала в Україну на святкування першої річниці проголошення незалежності Української держави.

- 1997 року Віра Річ стала лауреатом перекладацької премії І. Франка Спілки письменників України.

- У травні 1998 року Віра Річ приїхала до Києва на запрошення Національної спілки письменників України. Вперше побувала в Каневі й поклонилася канівській святині.

- 17 грудня 2005 року Наукове товариство імені Т. Шевченка, враховуючи заслуги Віри Річ перед українською культурою, обрало її дійсним членом НТШ.

- 24 квітня 2006 року свій сімдесятирічний ювілей Віра Річ відзначила в Україні.

- 24 серпня 2006 року Указом Президента України Віру Річ нагороджено орденом Княгині Ольги III ступеня. Цю відзнаку Віра Річ прийняла з великим ентузіазмом, називаючи її "вершинною подією свого життя" ("peak moment in my life"). Один із кузенів Віри Річ сказав, що це велика честь для всієї родини. Спогади про Т. Шевченка для родини Віри Річ стали сімейним культом. Під час приїзду до Києва на запрошення кафедри теорії і практики перекладу англійської мови Інституту філології Віра Річ тричі відвідувала Київський національний університет імені Тараса Шевченка. Під час зустрічей зі студентами та викладачами обговорювалися питання перекладу поезії та її суспільної значимості як невід'ємного супутника кожного століття.

- У вересні 2009 року Віра Річ мала намір приїхати до Києва, взяти участь у міжнародній науково-мистецькій конференції "Вплив магії Миколи Гоголя на світовий та український процеси". На жаль, за станом здоров'я не змогла.

- 20 грудня 2009 року Віра Річ відійшла у вічність.

Україна втратила найталановитішого перекладача англomовної шевченкіани. У своєму заповіті Віра Річ написала, що хотіла б бути похованою в Каневі. 15 квітня 2011 року було виконано волю Віри Річ (корінної британки Faith Elizabeth Joan Rich). Її прах поховано на цвинтарі Монастирок біля підніжжя Тарасової гори. Монумент зроблений у формі книжки, з якої усміхається ще юна Віра Річ в українській вишиванці, по обидва боки портрета – уривок з поезії "Мені однаково, чи буду..." в оригіналі та в перекладі Віри Річ:

*Та неоднаково мені,
Як Україну злії люде
Присплять, лукаві, і в огні
Її, окрадену, збудять...
Ох, не однаково мені*

[8, 13].

*But it does touch me deep if knaves
Evil rogues lull our Ukraine
Asleep, and only in the flames
Let her, all plundered, wake again...
That touches me with deepest pain*

[5, 333].

Віра Річ – надзвичайна перекладачка української літератури в англomовному світі другої половини XX ст. та початку XXI ст.

Протягом усього життя вона самовіддано працювала, щоб світ пізнав Україну.

У дні Шевченкових ювілеїв 2011–2014 років завдячуємо англomовним перекладачам, які з любов'ю до України донесли до багатомільйонної англomовної аудиторії багатство поезії Т. Шевченка у всій її красі й величі. В історії англomовної шевченкіани вони знаменують подальший крок в освоєнні творчості українського поета і сприяють глибшому вивченню вічноживої поезії Т. Шевченка, рівної якій немає у світовій літературі.

1. Дроздовський Д. Віра Річ: Я працювала для України, плакала через Україну, сміялась і раділа за Україну... // Слово Просвіти. – 2006. – 13–19 липня.
2. Зорівчак Р. П. Шевченко в англomовному світі // Шевченко і світ. – К., 1989. – С. 254–286.
3. Косів Г. Подвиг в ім'я України // Літературна Україна. – 2010. – № 2 (21 січня).
4. Наливайко Д. С. Шевченко у французькій критиці та перекладах // Шевченко і світ. – К., 1989. – С. 226–253.
5. Тарас Шевченко. Вибрана поезія. Живопис. Графіка. (Taras Shevchenko / Selected poems / Paintings. Graphic Works). – К., 2007. – 607 с.
6. Франко І. Шевченко в німецькій одязі // Франко І. Зібрання творів: У 50 т. – Т. 35. – К., 1982. – С. 189–196.
7. Шевченко Тарас. Повне зібрання творів: У 12 т. – Т. 1. Поезія 1837–1847. – К., 2001.
8. Шевченко Тарас. Повне зібрання творів: У 12 т. – Т. 2. Поезія 1847–1861. – К., 2001.
9. Shevchenko in English literature by C. A. Manning // Наш Шевченко. Збірник альманах. У сторіччя смерті поета 1861–1961. – Jersey City, New York, 1961. – С. 122–125.
10. Shevchenko T. Poetical Works of Taras Shevchenko. The Kobzar / Transl. from the ukr. by C. H. Andrusyshen and W. Kirkconnell. – Toronto, 1964. – 564 p.
11. Shevchenko T. Selected poems / Transl. with an introd. by C. A. Manning. – Jersey City, New Jersey, 1945. – 217 p.
12. Six Lyrics from the Ruthenian of Taras Shevchenko, also The Song of the Merchant Kalashnikov from the Russian of Mikhail Lermontov. – London, 1911. – 64 p.

Надійшла до редколегії 11.10.13

Зарицкая Т.

Штрихи к портретам шевченковедов в англоязычном мире

Статья посвящена восприятию творчества Тараса Шевченко в англоязычном мире, а также вкладу известных переводчиков – А. Гончаренка, Е. Л. Войнич, Веры Рич, К. О. Меннинга, К. Г. Андрусyshina, В. Киркконела в англоязычную шевченкиану.

Ключевые слова: творчество, восприятие, переводы, эстетическая ценность, научное исследование.

Zarytska T.

Strokes to Portrets of Shevchenko Scholars in English-Speaking World

The article focuses on the reception of Taras Shevchenko's writings in the English speaking countries and the contribution of the well-known translators – A. Honcharenko, E. L. Voynich, Vera Rich, C. A. Manning, C. H. Andrusyshen, W. Kirkconnell – to Anglophone Shevchenkiana.

Key words: writings, reception, translations, aesthetical value, scientific research.